

Nieuwsbrief - No. 18- juli 2002

(als papieren publicatie te bestellen bij het [secretariaat](#))

SHG in overleg met gemeente Losser over educatieve functie steenfabriek De Werklust

Op 5 april heeft bijna het voltallige bestuur een bezoek gebracht aan de gemeente Losser, waar zowel met medewerkers van de gemeente als met de burgemeester overleg is gevoerd over hun enthousiaste plannen om de voormalige steenfabriek Werklust om te bouwen tot museum. Vanuit de gemeente werd het volgende meegedeeld: In april volgend jaar wordt samen met de Duitse buurgemeente Gronau de Landesgartenschau (LAGA) georganiseerd. Deze expositie duurt een half jaar. Het is de bedoeling dat de steenfabriek dan toegankelijk is voor het publiek. De gemeente heeft de plannen met de steenfabriek in twee delen geknipt:

- De periode tot aan de LAGA: het accent ligt daarbij op het opknappen van de fabriek en zorgen voor voldoende veiligheidsvoorzieningen om duizenden mensen te kunnen ontvangen in het kader van de LAGA. Voor de LAGA zijn inmiddels budgetten toegekend die ten dele ook worden ingezet voor het opknappen van de fabriek;

- De periode na de LAGA tot 2005: het complex zou dan volledig moeten zijn gerestaureerd conform de plannen van Architect Tak: kern hiervan is dat de fabriek volledig wordt gerestaureerd, dat er in de droogloodsen ateliers komen, dat het gehele complex museum wordt en - last but not least - dat de oven weer wordt opgestart om er stenen te kunnen bakken: met de verkoop van die stenen kan dan voorzien worden in de exploitatiekosten;

De gemeente gaat een stichting oprichten voor de restauratie en exploitatie van het geheel. Uitgangspunt is niet dat het een supercommercieel gebeuren moet worden, men denkt meer aan een Nationaal Keramisch Centrum. De gemeente is nu bezig om het bestemmingsplan aan te passen, onder meer ten behoeve van een horecavoorziening tijdens de LAGA. Ook is men in overleg met enkele gespecialiseerde aannemersbedrijven voor het opknappen van de fabriek. De kleiput is afgestoten aan de Heidemij, te zijner tijd zal de kleiput ook onderdeel gaan uitmaken van het museale complex. Voor de LAGA moet er een entree worden gemaakt en een winkeltje. Het treintje zal dan nog niet operationeel zijn. De helft van de loodsen ook nog niet, die zullen worden afgeschermd. Door de SHG wordt meegedeeld erg blij te zijn met de initiatieven en de trekkersrol van de gemeente Losser

rondom deze steenoven. De SHG kan behulpzaam zijn bij de restauratie en bij de inrichting van het complex tot museum.

Ook voor de LAGA - als er duizenden mensen worden verwacht - kan de SHG documenten en materialen ter beschikking stellen. Tevens zitten onder de vriendenleden van de SHG onder meer specialisten op het gebied van machines, stookprocessen en smalspoortreinen. Over de wens om de oven weer te laten branden is de SHG sceptisch. Een alternatief kan zijn om in de zomermaanden een veldoven op het terrein op te bouwen, waarin de op de fabriek gevormde stenen en andere kleiprodukten kunnen worden afgebakken. Als praktische vorm van samenwerking heeft de SHG het volgende voorstel gedaan: wij hebben behoefte aan een centraal depôt voor alle roerende materialen van de stichting. Als dat in één van de droogloodsen zou kunnen worden gevestigd dan zal de SHG zorgdragen voor het inrichten van (wissel)tentoonstellingen. De gemeente neemt dit in beraad. Afgesproken wordt verder in principe de excursie voor het jaar 2003 in en om Losser te laten plaatsvinden. Ook zal een lokaal vriendlid als adviseur worden toegevoegd aan de werkgroep die zich met de verdere ontwikkeling bezighoudt. Om een structureel beleid te kunnen voeren, gaan de gedachte uit om het geheel in een speciaal voor dit doel op te richten stichting in het leven te roepen. Deze stichting moet na de restauratie ook de exploitatie op zich kunnen nemen. Inmiddels is sinds begin juli de opdracht tot restauratie gegeven zodat binnenkort hiermee kan worden begonnen. Op 15 februari 2003 moet de eerste fase zijn afgerond. Het bestuur heeft reeds besloten om de jaarlijkse excursie in 2003 in deze regio te laten plaatsvinden waarbij uiteraard de steenfabriek te Losser het hoofddoel zal zijn.

SHG-excursie langs de Maas

Ging de jaarlijkse SHG-excursie vorig jaar mede onder leiding van Ko Vriezema en Jan Hijlkema naar het hoge noorden, dit jaar vonden we ons reisdoel in het zuiden van het land.

Helaas konden de organisatoren Ko Vriezema en SHG-voorzitter Reinier Geerlof door omstandigheden niet aanwezig zijn, maar dankzij hun voorwerk met hulp van Theo Peeters van de KDN in Thorn verliep alles zeer voorspoedig. Meer dan 50 deelnemers konden in Café restaurant Aod Thoeer in het fraaie stadje Thorn worden ontvangen met uiteraard koffie met vlaai, om vervolgens te vertrekken naar de steenbakkerij van Terca Schouterden in Maaseik.

Hier werden we zeer enthousiast rondgeleid langs de vormbakpers waar handvormstenen uit kwamen die nauwelijks onderdoen voor echte handvormstenen.

Nadat de stenen gedroogd zijn worden ze gebakken in een ringoven of in veldovens. Het is uitermate interessant om te zien hoe hier het oude steenbakkersvak ter hand wordt genomen. Voor diegenen die in deze branche werkzaam zijn is het feitelijk terug naar de roots, omdat het stookproces in de moderne bedrijven steeds meer volgens een computerprogramma verloopt, en men nauwelijks binding heeft met het element vuur op zich. Hier in Maaseik werd men dan ook direct met de materie geconfronteerd door de veldovens die hier (onderdak) gestookt worden.

Vanwege de bijzondere belangstelling werd het wel duidelijk dat met enige dwang de deelnemers moesten worden gemaand om koers terug naar Thorn te zetten

om de lunch te kunnen gebruiken alvorens de moderne dakpannenfabriek van KDN Thorn te kunnen gaan bekijken.

Evenals in Maaseik werden wij ook bij de KDN bijzonder gastvrij ontvangen en konden we zien hoe VH pannen werden geproduceerd en gesmoord, want deze fabriek levert vrijwel uitsluitend gesmoorde producten. Zelfs andere panmodellen uit bijvoorbeeld Tegelen werden hier in (droge) klei aangeleverd om te worden gesmoord. Het is altijd fascinerend om te zien hoe het verloop van volledig geautomatiseerde productielijnen in zijn werk gaat.

Aansluitend werd een bezoek aan het witte stadje Thorn gebracht. Intussen was de zon gaan schijnen en werden onder leiding van gidsen twee groepen rondgeleid in de stiftskerk en het museum met een aanvullende rondwandeling door de straten van Thorn. Het blijkt dat Thorn met zijn historie een bijzondere plaats inneemt in de Nederlandse geschiedenis, al was het alleen al om het feit dat zich hier een wereldlijk stift voor adellijke dames ontwikkelde. Met

uitzondering van de abdis behoefden deze kanunnikessen of stiftedames niet langer bindende geloftes af te leggen en mochten zij bovendien persoonlijke eigendommen bezitten, zodat zij bijvoorbeeld overdag in statige huizen woonden. De nachtelijke uren waren zij verplicht in een gemeenschappelijke slaapzaal in de abdij door te brengen. De gids (midden op de foto) wist vrijwel continue anekdotes hierover te vertellen en voorts over de bokken en geiten respectievelijk vormen de koninklijke en de kerkelijk fanfare die tot op vandaag de dag nog steeds tegenover elkaar staan.

Aan het eind van de middag stond het diner klaar in het etablissement dat gedurende de dag steeds diende als uitvalsbasis. Uitermate geanimeerd werden de gesprekken voorgezet totdat men rond 19.00 uur opbrak om weer huiswaarts te keren. We kunnen terugkijken op een bijzondere dag waarbij twee uiterst verschillende bedrijven werden bezocht. Een bijzonder woord van dank gaat uit naar Theo Peeters en zijn medewerkers van de KDN (binnenkort Lafarge geheten) die een deel de organisatie op zich heeft genomen. De KDN zelf leverde een bijdrage in de kosten van deze dag. Volgend jaar hopen we weer een dergelijke dag te organiseren in en om Lossers.

Ruud Stoffels

9e Arbeitstagung in Bevern

Zoals bekend vond de vorige Arbeitstagung, georganiseerd door het Bundesverband der Deutschen Ziegelindustrie uit Berlijn, plaats op het Panoverterrein in Zevenaar. De plaatselijke organisatie was toen in handen van de medewerkers van de Panoven en de SHG. Dit jaar werd de negende Arbeitstagung in het Noordduitse Bevern bij Bremervörde gehouden. De geheel gerestaureerde steenfabriek onder de naam Ziegelei Pape vormde hiertoe de aanleiding. De restauratie en exploitatie van dit museum is volledig te danken aan de eigenaren en de plaatselijke voor dit doel speciaal opgerichte 'Förderverein' waarbij vrijwilligers alle hand en spandiensten verrichten die nodig zijn. Zij vormden dan ook het ontvangstcomité dat circa honderd geïnteresseerden kon verwelkomen uit een zestal Europese landen. Traditiegetrouw werd

op de voorafgaande zondag een excursie gehouden naar een bijzondere grofkeramische locatie.

Dit keer was dat de Ziegelei Rusch in Ritsch aan de Elbe. Een nog werkende steenfabriek waar de vormelingen in 1,5 kilometer lange droogloodsen gedroogd, en in een ringoven gestookt worden. Aansluitende werd een bezoek gebracht aan een oud fort in het buurtschap Grauerort aan de Elbe. Hoewel het fort uitermate sterk gebouwd is, is er nimmer een schot gelost. Wel zijn er explosies geweest tijdens de verwerking en opslag van buskruit en andere munitie.

De volgende dag werd met het eigenlijke symposium begonnen. Na de gebruikelijke openingswoorden van de plaatselijke hoogwaardigheidsbekleders, kwamen de mensen van de Ziegelei Pape aan het woord. Zij konden een boeiende lezing houden over hun steenfabriek en zijn historische omgeving. Naast de

overige lezingen was er ook tijd voor ontspanning. De inmiddels bekende Zieglerabend werd in de Tretbahn (een overdekte open ruimte waar destijds klei met de voeten werd getreden) gehouden. Een geschikte locatie in verband met de vele regen. Hier werden optredens verzorgd door de plaatselijke culturele verenigingen. Op dinsdagmiddag werd de Tagung tegen 13.00 uur gesloten. De 10e editie voor volgend jaar zal in Glindow bij Berlijn worden gehouden. Vanuit ons land werd deze bijeenkomst bijgewoond door drie bestuursleden en 9 anderen uit Nederland. Indien er onder onze lezers interesse voor deze Arbeitstagungen bestaat: de datum is evenals dit jaar op 30 juni en 1 juli. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met het [secretariaat](#).

Vervallen Limburgse ringoven thans geheel gerestaureerd!

In 1998 organiseerde de SHG een excursie naar Tegelen (KDN) en Kerkrade (Industrion). Ook werd toen een bezoek gebracht aan de voormalige steenfabriek St. Jozef in Daniken bij Geleen ook wel Plinthos genoemd. Men trof toen een sterk vervallen ringoven aan op een afgesloten terrein. Er is sinds die tijd veel gebeurd. Verschillende instanties waaronder de honderdjarige DSM hebben geld en middelen gevonden om het lot van deze fabriek te veranderen en een herbestemming te geven aan deze unieke ringoven. Daartoe is een stichting in het leven geroepen. De Stichting Plinthos heeft zich ten doel gesteld de voormalige steenfabriek Plinthos te restaureren. Na restauratie krijgt het jonge industriële monument de functie van activiteitencentrum. Cultuur, natuur en zorg zijn de belangrijkste pijlers waarop dit activiteitencentrum komt te rusten. In Plinthos worden verschillende organisaties gehuisvest: de regionale coördinatie voor natuur- en milieueducatie, de Stichting Landschapspark de Graven en de Stichting Plinthos. Verder bestaan concrete plannen om een handhavingspost ten behoeve van de veiligheid van het buitengebied in Plinthos te stationeren. Tot slot zal het mogelijk zijn dat op projectbasis organisaties op het gebied van natuur, cultuur en zorg gebruik kunnen maken van Plinthos. De restauratie verloopt voorspoedig. De oorspronkelijke planning wordt met gemak gehaald hetgeen betekent dat oplevering begin augustus 2002 gaat plaatsvinden. Daarna is het zaak om Plinthos zo snel mogelijk als activiteitencentrum voor de Westelijke Mijnstreek verder vorm te geven. Hieronder een fotoverslag over de vorderingen van de restauratie, afkomstig van de website.

(De foto's zijn hier niet opgenomen. Zie: www.plinthos.nl/restauratie.htm)

Berichten

SHG en internet

Zoals ieder zichzelf respecterende instelling of bedrijf, dient men tegenwoordig te beschikken over een internetsite met een e-mail adres. Ook de SHG kan hier uiteraard niet achterblijven en is in de tweede helft van 2001 serieus begonnen met de voorbereidingen voor deze site.

Sinds een half jaar is het internetbedrijf Cultoero bezig om een internetsite te construeren voor onze stichting. Op deze site zullen we uiteraard naast de gebruikelijke informatie, actuele zaken kunnen doorgeven. Het adres is: www.grofkeramiek.nl en het e-mailadres zal zijn: shg@tiscalimail.nl We hopen dat we met deze site weer meer interesse kunnen wekken voor ons doel: de kennis en verzamelingen veilig stellen betreffende de grofkeramische branche. Naast de historische info willen we ook een 'doorgeefluik' zijn naar met name de aangesloten bedrijven. Voor suggesties en opmerkingen kunt u uiteraard bij het secretariaat terecht. De site is op 1 juli j.l. van start gegaan.

Olst / Wijhe

De dubbele oven en met name de schoorsteen van de oude steenfabricagecomplex verkeren in slechte staat. Restauratie van dit voor het IJsselgebied uniek complex is hoognodig. Het ontbreekt eigenaar Staatsbosbeheer echter aan financiële middelen om die restauratie te kunnen laten uitvoeren. Eind jaren tachtig heeft de voormalige gemeente Olst de schoorsteen en de twee ovens op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst. Op die manier kon geld beschikbaar worden gesteld voor restauratie, vanuit de gemeente Olst was dat 22.689 euro. Ook de provincie deed met ruim 18.000 euro een duit in het zakje. De kosten werden geraamd op 95.293 euro en Staatsbosbeheer verklaarde het resterende bedrag op te hoesten. Toen de werkzaamheden in het laatste kwartaal van 2001 begonnen werd al snel duidelijk dat de kosten van het opknappen veel hoger zouden uitvallen. Het cement bleek van zeer slechte kwaliteit. Duurzame restauratie zou alleen mogelijk zijn als de buitenschil in zijn geheel opnieuw werd gemetseld. Hierdoor kwam een totaal kostenplaatje van bijna anderhalve ton euro in beeld. De pogingen van de gemeente Olst-Wijhe om de oude steenfabriek in Fortmond op de rijksmonumentenlijst te krijgen worden van harte ondersteund door de politiek. Het complex is uniek voor het IJsselgebied en trekt veel belangstellenden naar Fortmond, maar er zijn tonnen nodig voor restauratie. Als dat geld niet gevonden wordt is slopen de enige optie omdat het anders te gevaarlijk is.

Bron: Deventer Dagblad van 25-02-2002

Delfzijl

Zoals velen wellicht zullen hebben vernomen is onlangs de steenfabriek van Jan Hijlkema - een van de laatste zelfstandige familiebedrijven in de baksteenindustrie - gesloten. 99 Jaar lang heeft men hier stenen gebakken op een traditionele manier. Vorig jaar hebben we nog tijdens onze excursie kunnen zien hoe uniek deze locatie voor Nederland is. We hebben eveneens kunnen ervaren dat Jan Hijlkema een sterke band met de historie heeft. Hoewel het voor de medewerkers een trieste zaak is, hopen wij dat er iets van de historie op deze plek bewaard zal blijven.

Loo/Pannerden

Het fietsen in de Betuwse uiterwaarden langs de Rijn krijgt een nieuwe impuls. Er komt een vaste verbinding vanaf het Looveer tussen Loo en Huissen naar de veerpont Doornenburg-Pannerden. Momenteel ligt er slechts een hobbelig landbouweggetje. De aanleg van een vaste recreatieve fietsverbinding door de uiterwaarden is onderdeel van het plan om de Bemmelse en Gendtse uiterwaarden op te kalefateren. Het toeristische fietspad kan overigens pas na 2005 worden aangelegd. De Landinrichtingscommissie is ermee bezig geweest en heeft ideeën neergelegd in een raamplan voor Gedeputeerde Staten van Gelderland. Het totaalplan heeft als doel de natuur te ontwikkelen in de uiterwaarden langs het Pannerdensch Kanaal en de Nederrijn. In de gemeente Bemmelland gaat het om de Huissense en Angerense uiterwaarden en de Roswaard bij Doornenburg. Bij die natuurontwikkeling worden bestaande functies zoals landbouw en zandwinning, en nieuwe functies zoals recreatie ingepast. Bedrijventerreinen (onder andere Looveer en steenfabriek Huwa) zijn buiten het plan gelaten. De aan te leggen fietsroute vormt een verbinding tussen het Looveer in Huissen en de Rijndijk/Rijnstraat in Doornenburg. Er komen aan beide zijden van de rivier informatieborden. Er is al een fietsverbinding tussen Huissen en Angeren, maar die voert over de dijk en geldt tevens als verbinding voor het autoverkeer. Door de uiterwaarden aan de Betuwse kant van de Rijn lopen al enkele wegen en paden, waarop gefietst kan worden. Maar het gaat hier om landbouweggetjes van zeer slechte kwaliteit. Bovendien ontbreken er stukken zodat van een aansluitende verbinding geen sprake is. Daar moet in de toekomst wel sprake van zijn. De nieuwe fietsverbinding moet aansluiten op een fietspad dat aan de Liemerse kant van de Rijn wordt aangelegd. Als de paden klaar zijn kunnen aan beide zijden van de rivier lange fietstochten worden gemaakt. Aanvullende fietstochten over de dijken en langs de Linge zijn al langer mogelijk. Bijkomend voordeel van de plannen is dat er een veilige fietsroute tussen Looveer en veerpont bij Doornenburg komt omdat auto's geen gebruik kunnen maken van de weg. Daarnaast sluit het plan aan bij de ideeën van het polderdistrict en de recreatiemaatschappij Rivierenland om in de Betuwe pleisterplaatsen voor fietsers en wandelaars te ontwikkelen. Zoals het gaat met mooie plannen moet er

voor de fietsroute stevig worden betaald. De aanleg ervan kost 430.000 euro. De gemeente Bemmelland moet daarvan de helft betalen, maar mag daarvoor de bijdragen van het KAN (Knooppunt Arnhem-Nijmegen), het Recreatieschap of andere subsidies inzetten. Bemmelland heeft de laatste jaren weinig geld van het KAN gekregen en rekent daarom op een aanzienlijk bedrag

Bron: De Gelderlander 02-03-2002

Goes

Oude gebouwen, ook in Zeeland, zijn meestal opgetrokken uit ter plaatse gemaakte bakstenen. Die oude steenbakkerijen zijn vrijwel allemaal verdwenen. Steenbakkerij Randwijk uit het Gelderse Heteren heeft zich de laatste jaren toegelegd op het bakken van stenen, zoals die in Zeeuwse monumenten zijn gebruikt. Van oudsher is het maken van baksteen uit klei een belangrijke industrie in Nederland. Dat heeft zich ontwikkeld tot grote steenfabrieken. Randwijk presenteert zich nadrukkelijk als ambachtelijke steenbakkerij, waar nog steeds volgens oude methodes wordt gewerkt. De steenoven is gesticht in 1839, de huidige steenbakkerij dateert van 1917. Het ambachtelijke proces is arbeidsintensief. „Wij hebben met twintig mensen personeel een productie van acht miljoen stenen per jaar, een fabriek haalt tachtig miljoen stenen met zes tot zeven mensen“, vertelt directeur D. Zilverschoon. „Maar we kunnen kleinere hoeveelheden maken. We maken veel stenen voor renovatie van oudere gebouwen.“ Bij diverse projecten in Zeeland worden stenen van Randwijk gebruikt, onder meer bij de renovatie van de kerken in Kapelle en Ritthem en de Oranjemolen in Vlissingen. Zilverschoon: „Enkele jaren geleden werd het gemeentehuis van Oostburg gerenoveerd. Daar was steen gebruikt van de inmiddels gesloten steenbakkerij Aardenburg. Ons is toen gevraagd of we een identieke steen konden maken, omdat we een zelfde soort oven hebben.“ Randwijk krijgt vaker stenen uit oude gebouwen aangeboden met diezelfde vraag. Van de steen wordt dan de kleisamenstelling bepaald en een mal gemaakt, waarna het bakproces wordt vastgesteld. „Verschillen in de baktemperatuur zijn bepalend voor het eindresultaat, vooral voor de kleur. Via mond-tot-mond reclame krijgen we nu steeds meer projecten in Zeeland aangeboden.“ Zeeuwse klei gebruikt Randwijk niet meer. „Dat is technisch en logistiek een kostbare zaak. We zijn met klei van hier de samenstelling gaan nabootsen en dat is heel goed gelukt.“

Bron: Provinciale Zeeuwse Courant 26-02-2002

Schijf

Een kasteel met daarin 23 luxe appartementen. Dat wil het Roosendaalse aannemersbedrijf Aan de Stegge bouwen op de plek van de oude steenfabriek in Schijf. Directeur C. Neijdt wil graag dat de gemeente Rucphen helpt de provincie warm te maken voor zijn volgens hem voor Nederland unieke plan. "Ik heb gedeputeerde Van Geel hier eerder al eens over gepolst. En ik zie best kansen voor dit plan." Aan de Stegge kocht twee jaar geleden de voormalige steenfabriek aan de Achtmaalsebaan in Schijf. Het pand stond toen al tijden leeg. De toenmalige eigenaar wilde er kunstenaarswoningen in bouwen. De provincie zag die plannen aanvankelijk best zitten, maar onder andere vanwege de hoge kosten ketsten ze toch af.

Zevenaar

In een eerdere aflevering van de Nieuwsbrief maakten we reeds melding van de restauratie van een smalspoorlocomotief door Andre de Jong uit Huissen. Thans heeft hij de excavateur van de Panoven onderhanden, die hij geheel in originele staat wil brengen. Op de foto is een deel van deze machine te zien tijdens het transport.

Ubbergen

De stichting Platform Toerisme Ubbergen (SPTU) ziet af van de plannen om een smalspoorlijn door de Ooijpolder te ontwikkelen. Dat plan - onderdeel van het project 'De Ooijpolder: van steenfabrikanten tot natuurrecreanten' - blijkt financieel niet haalbaar. Als alternatief denkt de stichting aan een 'treintje op wielen'. In 1999 lanceerde de stichting een plan om een smalspoorverbinding aan te leggen door de Ooijpolder, om de herinnering aan de steenfabricage levend te houden. Het spoor met bijpassend treintje zou dan onder andere de fabriek van Hanson (als enige nog functionerende steenfabriek) en industriële monumenten als de oude steenoven aan moeten doen. Dit alles in het kader van het bovengenoemde project

waarbij de steenfabricage en de natuurontwikkeling in de polder centraal staan.

Weurt

Het zal de donateurs van de Stichting Historie Grofkeramiek niet ontgaan zijn dat slechts enkele van vele tientallen steenfabrieken, uit de periode 1890-1940, nog bestaan in het landschap van de grote rivieren. Deze beeldbepalende en sociaal-economisch belangwekkende industriële monumenten worden door ontwikkelingen zoals "Ruimte voor de Rivier" in hun voortbestaan bedreigd. Enkele steenfabrieken kunnen toch behouden blijven, daaronder de Bunswaard te Beuningen. In die categorie valt ook de steenfabriek 'de Bovenste Polder' in Wageningen. Wij waren daar als initiatiefnemers tot behoud en restauratie bij betrokken. Een steenfabriek is ook een monument dat herinnert aan de ontwikkeling van een bedrijfstak en de vele arbeiders die daar werkten. Dat geldt niet het minst voor de Bunswaard, gelegen aan de Waal. Deze steenoven was eigendom van de familie Burgers die ook de Turkswaard en de Staartjeswaard in exploitatie hadden. In feite was de baksteenfabricage de belangrijkste werkgever in Weurt en omgeving. Wij hebben de familie ervan overtuigd dat met onze inzet en ervaring de steenoven een nieuwe en economisch gezonde toekomst kan krijgen. Als wij slagen in dat doel dan zal ook op de oevers van de Waal een steenfabriek in volle glorie behouden zijn.

De Bunswaard dateert uit 1917 en is ontworpen door de architect J.J. Wentink. De oven is recent ingeschreven in het register voor Rijksmonumenten en maakt deel uit van een ensemble dat vrij compleet is (boerderij, stallen en zelfs een - nog oudere en primitieve - Waaloven). Onze stichting heeft de steenoven in erfpacht en de schoorsteen in eigendom. Overigens is de waarde van de schoorsteen, als schoorsteen bij een steenfabriek, hoog te noemen. De stichting Fabriekschoorstenen (STIF) heeft daar haar oordeel over uitgesproken. Als stichtingsbestuur richten wij ons nu op twee acties. Concreet gaat het om het opslaan van bruikbare delen uit de kapconstructie, het waterdicht maken van het ovenlichaam. Deze zaken zijn gepland voor eind 2002, begin 2003. Eind 2003,

begin 2004 volgt de restauratie van de schoorsteen. Deze acties kosten circa 180.000 Euro; daarvan is 45.000 Euro als subsidie door het Rijk toegezegd. De uitvoering van deze werkzaamheden zal beslist een positieve invloed hebben op het overleg dat wij voeren met Rijkswaterstaat en de provincie Gelderland over een functiewijziging. Het ziet er naar uit dat die beraadslagingen langzaam, maar zeker, een uitkomst oplevert die een exploitatietechnisch haalbare functiewijziging mogelijk maakt. De steenfabriek de Plasserwaard (1931) in Wageningen dient daarbij als pilotproject. Dat Rijksmonument is eveneens hoog genomineerd door de Rijksdienst in een studie die in de zomer van 2001 is uitgevoerd door P. Nijhof, verbonden aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, in samenspraak met Rijkswaterstaat, directie Oost-Nederland. Als het gaat om een functiewijziging dan denken wij aan (semi-permanent) wonen. Andere functies zoals een educatiecentrum zijn 'second best' of, als aan een museum gedacht wordt, niet reëel. Aan een zo'n initiatief wordt in Zevenaar sinds begin jaren negentig gewerkt. Overigens borduren wij met de keuze voor (semi-)permanent wonen voort op een haalbaarheidsstudie die eind jaren negentig is uitgevoerd op initiatief van de gemeente Beuningen. Indien gewenst sturen wij u dat (lijvige) rapport toe. Het gemeentebestuur is een warm voorstander van het behoud van de Bunswaard.

Namens Stichting De Bunswaard
A.K.D. Boon, voorzitter: Tel: 06-50515264
E-mail: aan.de.rijn@planet.nl

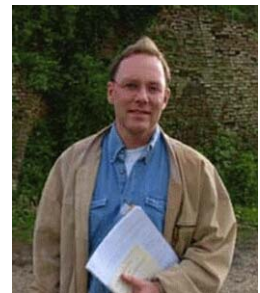
Oosterbeek

Eens was steenfabriek Rival de trots van Oosterbeek. Nu is het een prachtige ruïne. Stichting voor Heemkunde vreest echter voor de toekomst van dit voortschrijdende verval. De restanten van circa drie meter hoog bij de Rijnsoever zijn geheel overwoekerd door klimplanten terwijl zelfs vleermuizen hun intrek in deze ruimte hebben genomen. De ovenkamers zijn nog goed te zien, ondanks dat enkele ervan zijn ingestort. De ruïne is eigendom van de stichting die ook de camping Rijnsoever beheert. Sinds 1861 werden hier bakstenen in veldovens gebakken. De steenfabriek zelf dateert uit 1913 toen Matthijs Sanders de architect

Joost Wentink uit Utrecht opdracht gaf om hier een ontwerp te leveren voor een steenoven. Het betreft hier de eerste zigzag variant van de toen gebruikelijke ringoven. Dat Wentink hier trots op was bleek uit het logo dat hij op zijn briefpapier voerde, waarbij de tekening van deze oven werd gebruikt.

Matthijs Sanders gaf de productie in 1923 over aan zijn zoon Theo die veel minder met het vak begaan was. Na twee jaar verkocht hij de oven aan Pieter den Uyl. In 1926 trad de Rijn buiten haar oevers waardoor alle bakstenen onverkoopbaar werden. Door de crisis in de dertiger jaren werd de fabriek stilgelegd, waarna in september 1944 het doek definitief viel. Duitse soldaten schoten de schoorsteen kapot om te voorkomen dat deze als uitkijkpost voor de Engelsen zou kunnen worden gebruikt.

Reeds tien jaar geleden werden er plannen ontwikkeld voor het behoud van de fabriek. De oven is hierbij op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst. Thans zet de heer Moerenhout van de Stichting voor Heemkunde te Oosterbeek zich in om slechts de restanten van deze fabriek te consolideren, zodat verder verval wordt tegengegaan.

Bron: De Gelderlander 14-05-2002/dhr. R. Moerenhout

Reacties op...

Van enkele vriendenleden, de heer Bert Kooistra, de heer Janssen en aanwijzingen van de heer Dr. P. Teeuwen, mocht Huub Mombers reacties ontvangen naar aanleiding van zijn oproep over dakpannenfabrikanten in een 5 tal provincies. Ook mevr. Kuperus-Weener uit Utrecht voor haar aanbod.
* o.a. in Friesland, dakpannenfabriek- WB- (Watte Bierma) in Oudebildzijl (productie van Friesegolffpan met 3 golven)
* In Leeuwarden, Stoompannenfabriek van der Mey
* Jutphaas, Stoompannenfabriek "Oog in 't Zeil ", (o.a. afgeronde daktegels 13,5 x 25 cm.)
In de volgende nieuwsbrief komen de overige provincies aan bod. Met dank aan de leden voor hun reactie."

Lobith

Terca sluit poort van steenfabriek in Lobith. De sluiting van deze fabriek (voorheen Hanson) is een gevolg van de overproductie in de sector. De steenfabriek in Lobith is een van de tien Nederlandse fabrieken van Hanson die in februari van dit jaar werden overgenomen door de Oostenrijkse Wienerberger (merknaam Terca). Bij de overname sloot de raad van bestuur van Wienerberger al niet uit dat er fabrieken

zouden worden gesloten. Voor de werknemers in Lobith pakt dit verkeerd uit. De gezamenlijke Terca-fabrieken produceren twee miljard stenen en is er vraag voor 1,3 miljard. De fabriek in Lobith is verouderd. Te veel investeringen zouden nodig zijn om deze vestiging te moderniseren.

Groningen

De Duitse bouwmarkt Hornbach zat helemaal fout met de recente sloop van de schoorsteenpijp van de oude steenfabriek in Noorderhoogebrug. De schoorsteen lag al tegen de vlakte toen de gemeente de aanvraag van de sloopvergunning nog moest behandelen. Hornbach, dat op de locatie naast de ringweg een kolossaal complex bouwt, geeft de fout toe. In overleg zal worden bekeken wat de oplossing zou kunnen zijn, herbouw of een vervangende beeldbepaler.

Lage

In de Ziegelei te Sylbach bij Lage is tot en met 13 oktober 2002 de tentoonstelling te zien over de Lipper arbeiders onder de titel: Grübe von der Ziegelei - Lippische Zieglerkommunen 1890-1950. Door middel van ca. 80 'Belegschaftsbilder' wordt de cultuur van deze mensen belicht. Voor meer info wende men zich tot het secretariaat.

Wienerberger neemt Hanson Baksteen over

Onlangs zijn, zoals velen wel zullen hebben vernomen, alle Hanson Baksteen vestigingen overgenomen door Wienerberger uit Oostenrijk. Eerder was dit ook het geval met Terca Baksteen. Dit bijna tweehonderd jarig bedrijf is marktleider op het gebied van baksteen in de wereld met 222 fabrieken in 28 landen.

Alois Miesbach besloot in 1819 toen hij 29 jaar oud was, om steenbakker te worden. Hij verwierf naast steenbakkerijen en kolenmijnen eveneens omvangrijke onroerende goederen. Miesbach, die zelf afkomstig was uit Mähren, bood voornamelijk immigranten uit Böhmen werk, waarmee hij enige jaren later de grootste steenfabriek van Europa uit de grond stampte. Bij zijn overlijden in 1857 liet Miesbach zijn neef en opvolger Heinrich Drasche negen steenfabrieken, een

kleiwarenfabriek, twee hereboerderijen, enige kolenmijnen en een aantal huizen c.q. bouwprojecten in Wenen na.

Heinrich Drasche, wiens initialen HD en de dubbele adelaar in alle bakstenen die voor bijna alle monumentale gebouwen en kazernes van de 'Wiener Gründerzeit' gebruikt werden, bouwde voor eigen rekening 400 huizen in de buiten de stadskern gelegen nieuwe woonwijken en tien huizen aan de Ringstraße. Onder anderen vinden we hier het enorme 'Heinrichshof' tegenover de 'Staatsoper', waarin ook het hoofdkantoor van Drasche gevestigd was. Het Heinrichshof werd in 1945 als gevolg van de tweede wereldoorlog verwoest.

In de 182 jarige historie van het bedrijf werd de 'Wienerberger Gruppe' door talrijke personen beïnvloed. Naast de pioniers Alois Miesbach en Heinrich Drasche moet de architect Heinrich Freiherr von Ferstel genoemd worden, die verantwoordelijk was voor de 'Wiener Votivkirche' en het 'Palais Ferstel'. Ferstel was, na de omzetting van het bedrijf in 1869 naar een 'Aktiengesellschaft', de eerste president-commissaris. Ook de architect van de Ringstraße - Theophil Hansen - had als architect c.q. als voorzitter van de raad van beheer een nauwe band met het Wienerberger bedrijf. Tienduizend werknemers waren toen werkzaam in de grootste steenfabriek bij Wienerberg.

De grondlegger van de sociaal-democratie van Oostenrijk, Dr. Viktor Adler, werd door de levensomstandigheden van de steenarbeiders aan het einde van de 19e eeuw bij de steenovens van de Wienerbergers tot vastberaden Klassenstrijder benoemd.

In de historie van het bedrijf was Wienerberger steeds het spiegelbeeld van de toenmalige situatie, maar ook een bedrijf dat door middel van gemotiveerde impulsen de industriële vooruitgang bevorderde. Vanaf 1986 beleefde het bedrijf een 'neue Gründerzeit' als de Oostenrijkse onderneming op weg in de bovenste regionen van de Europese bouwmaterialenindustrie.

Door de overname van de Oltmanns-Gruppe in Duitsland en de introductie van het bedrijf in Hongarije, werden meer dan 200 fabrieken aan de Wienerberger toegevoegd. De opbouw tot marktleider in West Europa raakte in een stroomversnelling, door de oprichting van Pipelife joint-ventures, de uitbreiding van de gresbuizen industrie, de koop van Semmelrock in Oostenrijk, Sturm in Frankrijk, Terca in België, Mabo in Scandinavië en talrijke andere ondernemingen in Europa. Ook werden de eerste schreden in Azië gezet en uitbreidingen in oost Europa zoals met name in Polen, Slowenië, en Kroatië.

In 1999 werd het bedrijf een 'Global Player' door de overname van General Shale, Cherokee Sanford en Darlington in de Verenigde Staten. Een jaar later veranderde dit weer in 'Pure Player' door de verkoop van de Treibacher Industrie AG en de Wipark Garagen GmbH waardoor financiële deelnemingen werden gereduceerd. Tot slot vindt in 2001 een wisseling plaats van de directie en het kader, waardoor de voortzetting van de succesformule in de internationale ontwikkeling moet worden vastgelegd. We zien thans in Nederland het gevolg hiervan door de overname van Hanson Baksteen, zoals het dagblad Cobouw op 20 februari 2002 kon melden:

De Oostenrijkse baksteenfabrikant Wienerberger maakte gisteren bekend dat de overname van het Britse Hanson Bricks zo goed als rond is. Met het samengaan van de twee bedrijven is 64,5 miljoen euro gemoeid. Zodra de Europese Commissie haar fiat geeft, gaan de 23 fabrieken van Hanson over in handen van Wienerberger. Dan maakt de naam Hanson plaats voor de merknaam Terca. De fusieplannen komen niet uit de lucht vallen. De baksteenwereld gonsde al geruime tijd van de geruchten over een samengaan van de bedrijven. "Misschien komt er nu eindelijk eens wat rust op de markt", reageert H. Sluiter, directeur van steenbakker Huwa, een van de drie grootste baksteenfabrikanten van Nederland. "Er komt geen concurrent bij, maar er worden twee concurrenten samengevoegd tot een hele grote partij met, naar ik mag aannemen, een duidelijk beleid. Tot dusverre was zo'n beleid ver te zoeken."

COLOFON

Nieuwsbrief Stichting Historie Grofkeramiek.

Verschijnt twee maal per jaar.

Eindredactie: R.P. Stoffels, Trasmolen 19,
8754 GL Makkum, tel: 0515-232281. ([secretariaat](#))

website: www.grofkeramiek.nl

E-mail: shg@tiscalimail.nl

Abonnement te verkrijgen door aanmelding als vriendenlid middels overmaking van min. €15,- voor particulieren en €50,- voor bedrijven en instellingen, op ABN/AMRO bankrekening nr.: 43.76.44.480 t.n.v. Stichting Historie Grofkeramiek te Makkum o.v.v. 'nieuwe donateur'.